

Stanovništvo (2013)

Broj registrovanih
fabrika odjeće
(juni 2019)Udio registrovanih
fabrika odjeće u
ukupnom broju
fabrika prerađivačke
industrije (juni 2019)Broj prijavljenih
i neprijavljenih
radnika/ca u industriji
odjeće (2018)Udio prijavljenih
radnika/ca u
tekstilnoj, obućarskoj
i kožnoj industriji
u ukupnom broju
radnika prerađivačke
industrije (2018)⁵*Federacija BiH
**Republika SrpskaUdio industrije
odjeće u ukupnom
izvozu (2018)Udio "lohn" poslova
u ukupnoj
industriji odjećeGlavna izvozna destinacija tekstila, odjeće, obuće i kožnih
predmeta proizvedenih u BiH je Evropska unija.⁷

Italija (33 %)

Njemačka

Austrija

Francuska

Hrvatska

"Proživljam seksualno i rodno zlostavljanje svakodnevno. Zbog seksualnog uznemiravanja sam čak stavila i hidžab, misleći da će to smanjiti uznemiravanje od nadređenog, ali to se nije dogodilo." Almedina, 33

SVJETSKI BRENDOWI
KOJI SE PROIZVODE U BIH

Na osnovu medijskih izvještaja, zvaničnih lista dobavljača koje su objavili brendovi, internetskih stranica kompanija i našeg istraživanja saznali smo koji poznati brendovi svoje proizvode ili dijelove proizvoda proizvode u BiH:

Adidas AG, ALDI Sued, Armani, Benetton, Burberry, Calzedonia, Cavali, Clarks, Converse, C&A, Diadora, Dolce&Gabbana, Decathlon, Gucci, Hess Natur, Hugo Boss, John Lewis PLC, Lidl, Moschino, Nike, Next, Prada, Pentland Brands Ltd, Paul Green, Sportalm, Uyn, Versace, VF.

¹ Na osnovu posljednjeg popisa iz 2013. godine. <http://www.bhas.gov.ba/>

² Poslovna statistika, Agencija za statistiku BiH, https://unija.com/wp-content/uploads/2019/10/Saop%C4%87enje_poslovna-statistika-BIH.pdf

³ Izračunato na osnovu podataka iz prethodne fusnote.

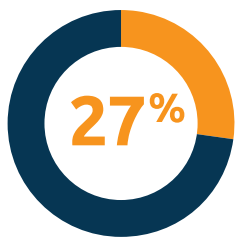
⁴ Broj registrovanih radnika u 2018: 10.103 Federacija BiH (izvor: <http://fzs.ba/wp-content/uploads/2019/06/Zaposlenost.pdf>) i 2,829 Republika Srpska (izvor: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/rad/BiltenStatistike_Plata_Zaposlenosti_i_Nezaposlenosti_2019_WEB.pdf).

Postotak neprijavljenih radnika u ukupnom broju radnika je 30% na nivou BiH.

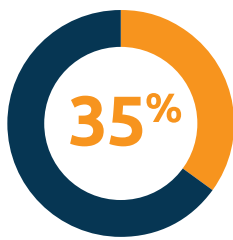
⁵ Izračunato na osnovu podataka u dokumentu iz prethodne fusnote.

⁶ Izračunato na osnovu podataka iz dokumenta http://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2019/ETR_00_2018_TB_0_BS.pdf

⁷ https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/bih/show/11.12/2018/. Posljednji put posjećena: 22.4.2020.

Zakonska minimalna plata kao dio dostojanstvene plate

Prosječna plata intervjuisanih radnika/ca kao dio dostojanstvene plate

"Moram da radim dodatni posao kako bih osigurao dovoljno novca za svoju porodicu. Ja često režem drva i tako zaradim dodatnih 500 KM/256 EUR. Ali kada sve sastavim, to skoro jedva pokrije naše troškove." Marko, 48

PLATE U BOSNI I HERCEGOVINI (BiH)⁸

Zakonska minimalna neto plata (2020)	*520 BAM/266 EUR ⁹ **407 BAM/208 EUR ¹⁰
Zakonska minimalna neto plata u tekstilnoj, obućarskoj i kožnoj industriji (2020)	*520 BAM/266 EUR **436 BAM/223 EUR ¹¹
Prosječna neto plata intervjuisanih radnika/ca	565 BAM/289 EUR
Prosječna neto plata intervjuisanih radnika/ca s prekovremenim radom	598 BAM/306 EUR
Zahtjevi sindikata za minimalnu neto platu (2020)	*550 BAM/281 EUR **700 BAM/358 EUR ¹²
Prosječna neto plata u prerađivačkoj industriji BiH (2020)	692 BAM/354 EUR ¹³
Prosječna neto plata u BiH (2020)	941 BAM/481 EUR ¹⁴
Regionalna dostojanstvena plata za BiH	1,604 BAM/820 EUR ¹⁵
Procijenjena dostojanstvena plata intervjuisanih radnika/ca (2020)	1,834 BAM/938 EUR
Prosječni troškovi života za četveročlanu porodicu u BiH (maj 2020)	*1,922 BAM/983 EUR ¹⁶ **1,997 BAM/1,021 EUR ¹⁷

*Republika Srpska **Federacija BiH

⁸ Kurs KM – EUR na osnovu OANDA od 1. jula 2020. (1 EUR = 1,95583KM).

⁹ Zakonska minimalna neto plata u Republici Srpskoj je ista za sve sektore: <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/media/vijesti/Pages/pres-nakon-vlade-najniza-plata.aspx>, posljednji put posjećena: 21.3.2020.

¹⁰ <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Opci-kolektivni-ugovor-za-teritoriji-FBiH-2016.pdf>; posljednji put posjećena: 31.1.2020. Minimalna plata = visina satnice - 2,31 KM pomnožena s prosječnim mjesečnim brojem radnih sati - 176 sati = 407 KM.

¹¹ <https://www.upbpk.com/documents/kolektivni%20ugovori/kolektivni%20tekstil%20i%20ko%20C5%BEarsko-prera%20C4%91iva%20C4%8Dka%20industrija%2076%2018.pdf> Minimalna plata = visina satnice - 2,48 KM pomnožena s prosječnim mjesečnim brojem radnih sati - 176 sati = 436 KM.

¹² Republika Srpska: <https://www.paragraf.ba/dnevne-vijesti/19122019/19122019-vijest6.html>; posljednji put posjećena: 1.6.2020.

Federacija BiH: <https://hayat.ba/povecava-se-najniza-plata-u-fbih/205719/>, posljednji put posjećena: 1.6.2020.

¹³ Podaci za maj 2020. http://www.bhas.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/LAB_04_2020_05_0_BS.pdf

¹⁴ Podaci za maj 2020. http://www.bhas.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/LAB_04_2020_05_0_BS.pdf

¹⁵ https://cleanclothes.org/file-repository/cleanclothescampaign-eurofloorwage_report_web.pdf/view

¹⁶ <http://savezsindikata.org/sindikalna-potrosacka-korpa-za-maj-2020-godine-191677km-pregled-troskova/>; posljednji put posjećena: 25.6.2020.

¹⁷ <https://www.sssbih.com/sindikalna-potrosacka-korpa-za-maj-2020/>; posljednji put posjećena: 25.6.2020.

KRŠENJE PRAVA RADNIKA/CA

• **Niske plate:** Intervjuisani radnici prosječno zarađuju trećinu onoga što im je neophodno da pokriju osnovne životne potrebe.

• **Plate ispod zakonskog minimuma:** Svi/e radnici/e u jednoj od tri fabrike u kojoj je rađeno istraživanje za redovan posao zarađuju manje od zakonskog minimuma, dok s prekovremenim radom većina radnika/ca prima platu ispod zakonskog minimuma.

• **Redovno kršenje prekovremenog rada:** Prekovremeni rad je ili neplaćen ili je plaćen ispod zakonskog minimuma (30% uvećanje u odnosu na redovan rad). Najčešće je obavezan, a ne volonterski. Prekovremeni sati i naknada za njih se obično ne prikazuju u rekapitulaciji. Subote su često radne i obavezne i često neplaćene. Broj radnih prekovremenih sati u toku sedmice je iznad zakonskog maksimuma.

• **Kršenje prava na godišnji odmor:** Godišnji odmor je često kolektivni, tako da radnici/e ne mogu birati kada ga žele koristiti. Postoje poteškoće za dobijanje zakonom propisanog godišnjeg odmora, kao i slobodnih dana.

• **Nepostojanje glavnih regulativa o radnim pravima** usljed nepostojanja sektorskog kolektivnog ugovora u Republici Srpskoj.

• **Neformalni rad:** Dio radnika/ca iz jedne fabrike u kojoj je rađeno istraživanje radi bez ugovora.

• **Verbalno zastrašivanje i uznemiravanje:** Radnici/e iz sve tri fabrike koje smo istraživali prijavili su galamu. Doživjeli su verbalno zlostavljanje (vikanje i nazivanje pogrdnim imenima).

• **Seksualno uznemiravanje:** U jednoj od tri fabrike radnice su ucjenjivane da pružaju seksualne usluge.

"Jako mi smeta galama/deranje na poslu, iako se ne odnosi na mene. Veoma je ponižavajuće i zato se ne osjećam ugodno na poslu." Marko, 48

PREPORUKE

Preporuke brendovima

- Plaćati višu otkupnu cijenu proizvoda i voditi računa o tome da radnici/e primaju dostojanstvenu platu.
- Vršiti nadzor dobavljača u BiH vezano za kršenje radnih prava; voditi računa o tome da se s radnicima/cama postupa dostojanstveno.

Preporuke za vlasti BiH

- Usvajanje novog/izmjena trenutnog zakona o radu ili usvajanje podzakonskih akata kojima će se definisati minimalna radna prava i tako prevazići kršenje radnih prava zbog nepostojanja kolektivnog ugovora.
- Povećati minimalnu platu na nivo dostojanstvene plate.
- Intenzivirati rad inspekcije rada.

RAZVOJ INDUSTRIJE ODJEĆE U BOSNI I HERCEGOVINI

Tekstilna, odjevna i obućarska industrija bila je jedna od ključnih industrija u BiH u doba socijalizma. Njihovi korijeni datiraju s početka 20. vijeka. Fabrike su proizvodile sve, od konca i tkanine do gotovih proizvoda uglavnom pod vlastitim brendovima. Nakon perioda tranzicije sektor se u potpunosti izmijenio. Većina fabrika je privatizovana i danas 90% njih pruža usluge tzv. "lohn" poslova – poslovi pasivne proizvodnje – dorade, za zapadnoevropske brendove. To znači da se odjevni predmeti samo sastavljaju u BiH, a to daje veoma nisku dodatnu vrijednost.

Posljednjih 20 godina izvoz odjevnog industrije i broj radnika/ca u tom sektoru polako, ali sigurno rastu.¹⁸ Tome su doprinijele i razne politike vlasti, kao što su poreske olakšice na plate zaposlenih u tekstilnoj, obućarskoj i kožnoj industriji, carinske olakšice itd. U isto vrijeme, terensko istraživanje je pokazalo da su uslovi radnika/ca u industriji odjeće veoma loši. Njihova radna prava se krše. S te strane ništa se nije promijenilo u odnosu na prethodna istraživanja iz 2013/14. i 2015/16. godine.¹⁹ Radnici/e primaju plate na nivou siromaštva. Plate im nisu dovoljne čak ni da pokriju troškove hrane. Zbog toga radnici/e moraju raditi dodatne poslove, kao i baviti se poljoprivredom. Radnici/e su izjavili da vlast ne radi kako bi zaštitila njihov položaj i njihova prava, nego radi u korist vlasnika fabrika.

Zakonska minimalna plata i kolektivno pregovaranje

U Federaciji BiH između 2008. i 2015. zakonska minimalna plata nije se mijenjala uprkos stopi inflacije od 5%. U Republici Srpskoj minimalna plata je bila na istom nivou od 2010. do 2016. godine. Očito je da je jedan od razloga bio pritisak međunarodnih finansijskih institucija kao što su MMF, Evropska centralna banka i Evropska komisija.²⁰

Od 2018. minimalna plata radnika/ca u tekstilnoj, obućarskoj i kožnoj industriji u Federaciji BiH, definisana kolektivnim ugovorom, malo je iznad zakonske minimalne plate u drugim sektorima. Ali i dalje je ta minimalna plata mnogo ispod dostojanstvene plate. U Republici Srpskoj minimalna plata u sektoru tekstila, obuće i kože ista je kao i u drugim sektorima. Nažalost, kolektivni ugovor u Republici Srpskoj za ovaj sektor ne postoji, što je dovelo do toga da najznačajnija radna prava nisu potvrđena.

Najveći broj radnika/ca u BiH zarađuje zakonsku minimalnu platu – posebno radnici/e u industriji odjeće.

Radno vrijeme

Za većinu radnika/ca prekovremeni rad i rad subotom su obavezni i radnici/e se boje da kažu "ne" jer bi mogli ostati bez posla. Radnici/e su također rekli da gotovo nikada ne mogu iskoristiti čitav godišnji odmor na koji imaju zakonsko pravo i ne dobivaju naknadu za neiskorištene dane godišnjeg odmora. Evidencija radnih sati i obračun plate često nisu transparentni; radnici/e često nisu upoznati s brojem prekovremenih sati koje su radili i koliko su za njih plaćeni.

Radnici/e u pojedinim fabrikama još uvijek štrajkuju – najčešće zbog načina privatizacije i neplaćanja poreza, doprinosa i penzionog.

Organizacije i institucije koje bi trebale štiti prava radnika/ca

Sindikat radnika/ca bi trebao štiti prava radnika/ca, ali radnici/e koje smo ispitali kažu da ne vjeruju sindikatima. Skoro svi intervjuisani radnici/e iz fabrika u kojima postoji sindikalno organizovanje rekli su da nemaju povjerenja u svoje predstavnike zato što su sindikalni predstavnici povezani s vlasnicima fabrike i zato što nikada ozbiljno ne rade na rješavanju njihovih pritužbi. Radnici/e se boje pristupiti sindikatu zbog pritiska menadžmenta fabrike. Inspekcija rada je druga institucija od koje se radnici/e osjećaju izdanim. Radnici/e su nam rekli da inspektori nikada ne razgovaraju s radnicima/cama o uslovima rada u fabrici nego samo razgovaraju s menadžmentom fabrike.

"Sanjam da kupim cipele koje mi se sviđaju, a ne one koje sebi mogu priuštiti. Vjerujem da ću jednog dana biti u mogućnosti da kupim cipele koje koštaju više od 45 KM/23 EUR." Violeta, 28

¹⁸ Vidi: Bosnia-Herzegovina country profile 2014: <https://cleanclothes.org/file-repository/livingwage-europe-country-profiles-bosnia-herzegovina/view>

¹⁹ Vidi: Luginbühl, C. und Musiolek, B. (2016). Clean Clothes Campaign: Labour on a shoestring. The realities of working in Europe's shoe manufacturing

peripheries in Albania, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Poland, Romania and Slovakia. Entwicklungspolitisches Netzwerk Sachsen e.V. & Public Eye: <https://cleanclothes.org/file-repository/resources-recommended-reading-labour-on-a-shoestring/view>

²⁰ ibid., str. 12.

POLOŽAJ RADNIKA/CA U ODREĐENOJ FABRICI²¹

Fabrika proizvodi za brojne svjetske brendove. Neki od njih imaju kodekse ponašanja, dobro definisane norme i konvencije, ali stvarnost je potpuno drugačija.

Tačan broj radnika/ca varira zbog stalnih promjena: zloupotrebljavaju se praksa i probni rad; radnici/ce često daju otkaz zbog nepodnošljivih uslova. Radnici/ce ne dobivaju platne liste i potpuno su neupoznati s načinom obračuna plate. Radno vrijeme je od 7 do 15 sati, ali većinu dana radnici/ce ostaju prekovremeno, kako bi završili narudžbe. 80% ispitanika izjavilo je da ostaje raditi do 17 sati najmanje 2-3 puta sedmično, a usto im je i svaka subota radna. Evidentno je da ova fabrika krši zakon kada je u pitanju broj dozvoljenih prekovremenih sati rada u toku sedmice.

Iako su neki radnici/ce izjavili da nije problem uzeti bolovanje, drugima je to vrlo teško. Neki radnici/ce su izjavili da su pod pritiskom uprave dolazili na posao uprkos tome što su bili bolesni.

Samo je jedan od intervjuisanih radnika rekao da je iskoristio svoj puni godišnji odmor, definisan zakonom. Svi ostali radnici/ce su izjavili da su koristili samo 7 do 10 dana godišnjeg odmora od minimalno 20 dana definisanih zakonom. Za neiskorištene dane

"Voljela bih da pošaljem djecu u vrtić, ali sada mogu samo sanjati o tome. Ja nemam dovoljno para da to platim, tako da će ih i dalje čuvati baka, iako ona nije adekvatna za to." Mirjana, 33

godišnjeg odmora nisu dobili nadoknadu i ne znaju da li su ti dani evidentirani kao iskorišteni u izvještajima prema inspekciji. Radnici/ce su izjavili da su viđali i inspektore rada kako posjećuju menadžment fabrike, ali da nikada nisu intervjuisali njih. Radnici/ce su također izjavili da se prostorija za ishranu ne zagrijava.

Većina intervjuisanih radnika/ca ima potpisan ugovor o radu na neodređeno, s prosječnom neto platom od 375 KM/192 EUR za redovan rad. **Ova plata je daleko ispod zakonske minimalne plate od 520 KM/266 EUR.** Samo 20% intervjuisanih radnika/ca zaradilo je platu iznad zakonske minimalne plate ako se računa i naknada za prekovremeni rad, iako se zakonska minimalna plata odnosi samo na redovan rad bez prekovremenog.

Svi intervjuisani su izjavili da se bave i poljoprivredom kako bi „sastavili kraj s krajem“. Na taj način sebi i svojoj porodici proizvode vlastitu hranu kako bi preživjeli. Njihova plata nije dovoljna ni da pokrije mjesečne troškove hrane i higijene.

²¹ Naziv fabrike i brendova se ne objavljuju jer su radnici uplašeni da se otkriju ove informacije. Oni su uplašeni da bi se njihov položaj mogao pogoršati nakon objavljivanja tih informacija.

²² Redovni radni sati po zakonu su 40 sati sedmično. Kolektivni ugovor za tekstilnu, obućarsku i kožnu industriju u Federaciji BiH definiše da se

prekovremeni rad mora platiti dodatnih 30% u odnosu na redovne radne sate, kao i rad noću i za državne praznike. U Republici Srpskoj Zakon o radu prepoznaje da se prekovremeni rad treba platiti dodatno, ali iznos nije definisan nego je ostavljen da se definiše kolektivnim ugovorom, koji za ovaj sektor ne postoji.

DARIJINA PRIČA

Darija (ime je izmijenjeno kako bi se zaštitio identitet radnice) ima 24 godine i počela je raditi u fabrici odmah nakon završetka srednje škole. Nakon osam mjeseci probnog rada ponuđen joj je stalni posao. To je bio jedan od najsretnijih dana u njenom životu. Ona živi s roditeljima i četiri brata, i svi su zaposleni. **Ona zarađuje 401 KM/205 EUR neto (uključujući prekovremeni rad).** Ona smatra da joj je plata niska, ali trenutno je dovoljna za nju.

Njen radni dan počinje u pola 7, kada kreće na posao, za šta joj je neophodno 15 minuta autobusom. **Fabrika joj pokriva troškove prevoza, ali, kako kaže, ona je jedna od nekoliko njih kojima je prevoz pokriven.** Ona ističe da ima mnogo galame na radnike od nadređenih. Direktor ih ponekad naziva pogrdnim imenima, ali nju rijetko jer, kao što je rekla, ona svoj posao radi veoma dobro, čak iznad prosjeka. Obično ostaje duže na poslu, zato što se posao mora obaviti, a ona nema djecu, pa nije u žurbi da ide kući i nije joj teško da ostane. Malo je teško raditi svake subote, ali ona kaže da „posao je posao“. **Ona je sretna da ima priliku da radi, jer većina njenih vršnjaka nema posao.**²³

Ona malo doprinosi kućnim troškovima, plaća račune i hranu, a ostatak troši na svoje potrebe. **Prošle godine je prvi put otišla na more.** Zajedno s prijateljicama je **provela jedan vikend na moru** i nada se da će ubuduće moći da finansira dva takva vikenda.

"Moja djeca imaju 5 i 7 godina i nikada nisu bila na moru. To im je neostvarena želja. Mi čak nemamo dovoljno novca ni da ih odvedemo samo na vikend. Živimo s roditeljima moga muža i naše plate nisu dovoljne za sve naše potrebe, tako da ne možemo ni pomisliti na odlazak na more."

Mirjana, 33

²³ Stopa nezaposlenosti u 2018. je bila 18,40%.

ALMEDININA PRIČA

Almedina ima 33 godine, razvedena je i majka **troje** djece. U fabrici radi posljednje dvije godine i jedna je od cjenjenijih radnica. Norma koju ona obavi veća je od norme drugih žena.

Poštuju je kao radnicu, ali i pored toga **ne može dobiti slobodan dan** kada joj je potreban, iako je samohrana majka troje djece.

Njen dan počinje u pola 7, zato što na poslu mora da bude 15 minuta ranije kako bi se spremila i počela s radom tačno u 7 sati. Ona radi na mašini za šivanje, ali kada je potrebno, radi i na drugim mašinama, jer je ona jedna od nekoliko radnica koje znaju raditi i na drugim mašinama.

Ona **zarađuje oko 587 KM/300 EUR neto** i nije zadovoljna platom. **Planira napustiti posao iz dva razloga**. Jedan razlog je **niska plata**. Pored posla u fabrici, mora raditi dodatni posao kod kuće kako bi osigurala dodatna sredstva da pokrije svoje potrebe. Drugi, još važniji razlog jeste **seksualno i rodno uznemiravanje** koje konstantno doživljava. Zbog tog uznemiravanja

"Iako sam se žalila na seksualno uznemiravanje, niko nije reagovao. Ovakvo ponašanje je poznato u fabrici i čuva se kao javna tajna, a neke radnice ga odobravaju i dobile su unapređenje na taj način. Ja se ne slažem s ovakvim ponašanjem i, čim nađem drugi posao, ovaj ću napustiti. Sada moram raditi pod ovakvim okolnostima jer sam samohrana majka troje djece." Almedina, 33

je stavila i hidžab, misleći da će to smanjiti uznemiravanje od muškarca s višeg položaja, ali se to nije desilo. Iako se žalila na ponašanje nadređenog članovima menadžmenta iznad njega, **niko nije reagovao**. Takvo ponašanje je poznato u fabrici i čuva se kao javna tajna, i neke radnice ga odobravaju. Neke od radnica su na taj način dobile i unapređenje. Pošto se Almedina ne slaže s takvim ponašanjem, čim nađe drugi posao, dat će otkaz. Uprkos svemu, ona je veoma pozitivna osoba, koja se bori za svoja prava i za bolje uslove života svoje djece.

METODOLOGIJA

Profil zemlje je zasnovan na prikupljanju podataka iz službenih izvora i na terenskom istraživanju. Istraživanje je provedeno u periodu od februara do juna 2020. godine.

Terensko istraživanje je provedeno u tri fabrike (dvije u Republici Srpskoj i jedna u Federaciji BiH). Sve fabrike su privatne i (između ostalog) proizvode odjeću i obuću za zapadnoevropske brendove. 10% intervjuisanih radnika su muškarci, što odgovara postotku muške radne snage u ovom sektoru. Intervjuisani radnici/ce žive u ruralnim

i urbanim sredinama i do posla putuju između 3 i 40 km. Svi intervjui su rađeni izvan fabrike. Dio intervjua je rađen online, zbog pandemije izazvane pandemijom COVID-19.

Kako bismo zaštitili privatnost radnika/ca, imena radnika/ca koja su korištena u izvještaju su izmišljena. Korištene fotografije ne prikazuju intervjuisane radnike/ce.

**Clean
Clothes
Campaign**

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG

Autorice:

Jelena Vukelić
Bojana Trninić
with support of Bettina Musiolek

Kontakti:

europe-east-south@cleanclothes.org
ns@novisindikats.hr

Dizajn:

Dajan Špirić

Fotografije:

Yevgenia Belorusets

U saradnji sa:

Friedrich-Ebert-Stiftung
<https://www.fes-bosnia-and-herzegovina.org/>
